

Het schandelijke leven van Heliogabalus, vertaling Vincent Hunink,
Athenaeum - Polak & Van Genneep, Amsterdam 2001;
tweede, elektronische versie 2005
www.let.ru.nl/V.Hunink/documents/heliogabalus_NL.pdf
[1 van 31]

HET SCHANDELIJKE LEVEN VAN HELIOGABALUS

vertaling Vincent Hunink

integrale tekst gepubliceerd als:

Het schandelijke leven van Heliogabalus, vertaald en
toegelicht door Vincent Hunink
(Athenaeum - Polak & Van Genneep)
Amsterdam 2001

tweede, ongewijzigde, elektronische versie,
Nijmegen 2005

deze versie is bedoeld voor privé-gebruik van lezers

**op de tekst rust copyright
overname van passages in commerciële uitgaven is
alleen mogelijk na schriftelijke toestemming van de uitgever**

**graag ook een bericht aan de vertaler:
v.hunink@let.ru.nl**

Het schandelijke leven van Heliogabalus

vertaald en toegelicht door Vincent Hunink

(#1) Ik zou het leven van Heliogabalus Antoninus, die ook Varius genoemd wordt, nooit te boek gesteld hebben en dan had niemand geweten dat hij keizer van de Romeinen is geweest, als ditzelfde rijk niet al eerder mannen als Caligula, Nero en Vitellius had gekend. Zoals een en dezelfde aarde zowel vergif als graan en andere heilzame producten voortbrengt en zowel slangen als tamme dieren, moet de oplettende lezer maar als tegenwicht voor deze monsterlijke tirannen de levens van Augustus, Trajanus, Vespasianus, Hadrianus, Pius, Titus en Marcus lezen. Dan zal hij ook zien hoe de Romeinen over hen oordeelden: de laatstgenoemden regeerden gedurende lange tijd en stierven een natuurlijke dood, maar de eerstgenoemden zijn vermoord, door de straten gesleept, ja, als 'tirannen' betiteld, en men neemt hun namen liever niet meer in de mond.

AFKOMST (1-2)

Na de moord op Macrinus en zijn zoon Diadumenus, met wie hij de macht deelde en die zelfs de naam Antoninus had gekregen, werd de macht overgedragen aan Varius Heliogabalus, en wel omdat hij de zoon van Caracalla zou zijn. Hij was eigenlijk de priester van Heliogabalus (ook wel: Jupiter of de Zon) en had de naam Antoninus alleen maar aangenomen om zijn afkomst te bewijzen. Of misschien was het omdat hij had begrepen dat die naam bij het volk zo geliefd was dat zelfs de broedermoordenaar Caracalla¹ populair bleef vanwege zijn naam. Aanvankelijk werd hij Varius genoemd, maar later Heliogabalus omdat hij priester was van de god Heliogabalus. Deze god bracht hij mee uit Syrië en hij wijdde in Rome een tempel aan hem op de plaats waar eerst het heiligdom van Orcus was. Toen hij tenslotte de macht aanvaardde, nam hij de naam Antoninus aan. Hij was de laatste van de Antonini die Romeins keizer was.

(#2) Hij stond zo onder invloed van zijn moeder Symiamira dat hij geen staatszaken afhandelde zonder haar goedkeuring. Zelf leefde ze in het paleis het leven van een hoer en bedreef alle denkbare schanddaden. Het was bekend dat ze een ontuchtige verhouding had gehad met Antoninus Caracalla en het werd daarom algemeen aangenomen dat Varius, oftewel Heliogabalus, hieruit was voortgekomen. En volgens sommigen heeft hij ook hierom van

zijn schoolkameraden de naam Varius gekregen, omdat hij uit 'gevarieerd' zaad leek te zijn verwekt, namelijk bij een hoer.

Toen Antoninus Caracalla, zogenaamd zijn vader, door toedoen van Macrinus was vermoord, zocht hij naar verluidt zijn toevlucht in de tempel van de god Heliogabalus als in een soort asiel. Zo wilde hij voorkomen dat hij gedood zou worden door Macrinus, die samen met zijn decadente, wrede zoon meedogenloos de macht uitoefende.

Tot zover over zijn naam, hoewel hij de heilige naam der Antonini heeft bezoedeld. U, hoogverheven Constantijn, vereert deze naam zozeer dat u Marcus en Pius, als waren zij uw voorvaders, samen met de Constantii en Claudii in goud hebt laten afbeelden. U hebt daarbij de deugden der ouden overgenomen, die zo goed passen bij uw karakter en u zo na aan het hart liggen.

DE EERSTE DAGEN IN ROME (3-5)

(#3) Maar om terug te keren naar Antoninus Varius: zodra hij aan de macht was gekomen zond hij boodschappers naar Rome. Alle rangen en standen, ja het hele volk was in rep en roer bij het horen van de naam Antoninus. Die leek nu niet alleen bij wijze van titel terug te keren, zoals in het geval van Diadumenus, maar zelfs door bloedverwantschap. Heliogabalus had namelijk geschreven dat hij de zoon van Antoninus Caracalla was. Zodoende keek men reikhalzend naar hem uit. Bovendien deden er gunstige verhalen over hem de ronde, zoals meestal wanneer na een tiran een nieuwe keizer komt. Maar alleen wanneer hij de allerbeste karaktereigenschappen heeft, blijft dat zo, terwijl het bij veel middelmatige keizers algauw verdwijnt.

Toen de brief van Heliogabalus in de senaat werd voorgelezen, werden er direct goede wensen voor Antoninus geformuleerd en vervloekingen over Macrinus en zijn zoon afgekondigd. Met algemene instemming werd Antoninus tot keizer uitgeroepen; men geloofde het allemaal maar al te graag. Zo gaat dat met wensen van mensen: ze hechten heel gauw ergens geloof aan wanneer ze hun hoop bewaarheid willen zien.

Zodra hij de stad binnenkwam liet hij de provincies verder voor wat ze waren en stelde hij de cultus van de god Heliogabalus in op de Palatijn, vlakbij het keizerlijk paleis. Hij bouwde ook een tempel voor hem en was van plan om het cultusbeeld van de Grote Moeder,² het vuur van Vesta, het Palladium,³ de schilden van de Salii en alle andere gewijde voorwerpen van de Romeinen naar die tempel over te brengen. Hij wilde hiermee bereiken dat in Rome geen andere god dan Heliogabalus vereerd zou worden. Hij zei dat verder de religies van de joden en Samaritanen en de rituelen van

de christenen daarheen moesten worden overgebracht, zodat de mysteriën van alle erediensten zouden vallen onder het priesterschap van Heliogabalus.

(#4) Toen hij daarna voor het eerst vergaderde met de senaat, gaf hij opdracht zijn moeder te vragen naar het senaatsgebouw te komen. Toen ze aankwam kreeg ze een plaats op de bank van de consuls en was ze aanwezig bij de schriftelijke procedure, dat wil zeggen: ze was getuige van het opstellen van een senaatsbesluit. Dit was de enige keizer van allemaal onder wiens gezag een vrouw de senaat betrad als een man, alsof ze tot de senatoren behoorde.

Tevens stelde hij op het Quirinaal een Senaculum in, dat wil zeggen: een vrouwensenaat. Tevoren vonden daar bijeenkomsten van Romeinse dames plaats, maar uitsluitend op feestdagen en wanneer er aan een dame de kentekenen van een 'consulair huwelijk' werden uitgereikt. Die werden door de eerste keizers toegekend aan hun naaste verwanten, speciaal aan diegenen die geen echtgenoot van adellijke afkomst hadden, zodat deze vrouwen hun adellijke rang niet kwijt zouden raken.⁴

Maar door toedoen van Symiamira werden nu belachelijke senaatsbesluiten opgesteld over wetten die het gedrag van vrouwen regelden: wie er welke kleren mocht dragen in het openbaar; wie er voorrang moest geven aan wie; wie zich door wie mocht laten zoenen; wie er gebruik mocht maken van een koets, een paard, een lastdier of een ezel, en wie van een wagen met muilezels of met ossen of van een draagstoel (en of die versierd mocht zijn met leer, been, ivoor of zilver); en wie er goud of edelstenen op haar schoenen mocht dragen.

(#5) De eerste winter bracht hij door in Nicomedia met liederlijk gedrag. Zo liet hij zich door mannen nemen en pakte hen zelf ook. Toen kregen de soldaten algauw spijt dat ze tegen Macrinus hadden samengezworen om deze figuur keizer te maken en ze richtten hun aandacht op de neef van Heliogabalus, Alexander, die na de moord op Macrinus door de senaat tot Caesar was uitgeroepen.⁵ Wie kon een keizer verdragen die zinnelijk genot toeliet in alle openingen van zijn lichaam? Dat is toch zelfs van een wild beest onverdraaglijk?

In Rome deed hij niets anders dan mensen erop uitsturen om groot geschapen mannen op te sporen en naar het paleis te brengen, zodat hij van hun natuurlijke gaven zou kunnen profiteren. Bovendien liet hij thuis het verhaal van Paris opvoeren, waarbij hij zelf de rol van Venus op zich nam. Dan liet hij plotseling zijn kleren tot op de grond afzakken en poedelnaakt, met de ene hand over zijn 'borsten' en de andere over zijn schaamdelen, knielde hij en stak hij zijn achterste omhoog in de richting van zijn neuker. Ook trok hij precies hetzelfde gezicht als waarmee Venus

wordt geschilderd en was hij over zijn hele lichaam onthaard. Hij beschouwde het dus als het beste en mooiste in het leven wanneer zoveel mogelijk mensen hun lust op hem wilden en konden botvieren.

SCHANDELIJKE PRAKTIJKEN (6-8)

(#6) Ereambten, onderscheidingen en hoge functies verkocht hij allemaal voor geld, hetzij in eigen persoon, hetzij via zijn vele slaven en lust-assistenten. Hij benoemde mensen in de senaat zonder onderscheid in leeftijd, vermogen of afkomst, tegen betaling. Zelfs de functies van commandant, tribuun, gezant of generaal werden verkocht en zelfs de taken en diensten in het paleis. Twee wagenrenners, Protogenes en Cordius, die aanvankelijk zijn kameraden waren bij de races, liet hij later delen in zijn hele leven en alles wat hij deed. Veel anderen die hij mooi vond om te zien haalde hij weg bij het toneel, de Circus of de arena en bracht ze zijn paleis binnen. Op Hiërocles was hij zo gek dat hij diens geslachtsdelen zoende (dit is zelfs onfatsoenlijk om te zeggen), waarbij hij verklaarde dat hij het 'Flora-feest aan het vieren was'.⁶

Hij bedreef ontucht met een Vestaalse maagd, vernielde schrijnen, ontwijdde de rituele voorwerpen en wilde het eeuwigbrandend vuur doven. En niet alleen de godsdienstige plechtigheden van de Romeinen wilde hij afschaffen maar die van heel de wereld. Hij had namelijk maar één ding voor ogen: dat de god Heliogabalus overal zou worden vereerd. Zelfs in de gewijde ruimte van Vesta, waar alleen de Vestaalse maagden en priesters mogen komen, drong hij binnen. En dat terwijl hij in alle opzichten moreel bezoedeld was en degenen die hem bezoedeld hadden bij zich had! Hij probeerde ook het heilige voorwerp mee te nemen. De opperpriesteres wilde hem misleiden en wees hem een aarden pot aan, als zou dat de echte zijn. Toen hij die pakte maar er niets in kon vinden, gooide hij hem op de grond en brak hem kapot. Toch heeft hij geen afbreuk kunnen doen aan de cultus. Men vertelt namelijk dat er verschillende potten gemaakt waren die er hetzelfde uitzagen, juist om ervoor te zorgen dat nooit iemand de echte eruit kon halen. Niettemin nam hij wel een beeld mee waarvan hij dacht dat dit het Palladium was. Hij hulde het in goud en plaatste het in de tempel van zijn god.

(#7) Hij ging ook over tot de cultus van de Grote Moeder en onderging de Taurobolium-riten.⁷ Op die manier hoopte hij haar cultusbeeld weg te kunnen halen en ook alle andere heilige voorwerpen die achterin haar heiligdom bewaard worden. Hij liep wild met zijn hoofd te schudden tussen de gecasteerde

sekteleden, bond zijn geslachtsdelen af en deed alles wat de Galli⁸ doorgaans nog meer doen. Het gewijde voorwerp wist hij mee te nemen en hij bracht het over naar het heiligdom van zijn eigen god.

Ook hield hij een processie voor Salambo,⁹ compleet met alle rouwmisbaar en wilde gebaren van de Syrische cultus. Dat was eigenlijk een voorteken van zijn eigen op handen zijnde ondergang.

Alle goden waren niet meer dan bedienden van zijn god, zo zei hij. Sommige noemde hij diens kamerheren, andere diens slaven en weer andere bedienden voor verschillende dingen. De zogenaamde 'goddelijke stenen' wilde hij uit hun eigen tempel weghalen en ook het beeld van Diana uit het heiligdom in Laodicea,¹⁰ waar Orestes het had opgesteld.

Men zegt dat Orestes niet slechts één beeld van Diana op één plaats heeft opgesteld maar vele beelden op vele plaatsen. Nadat hij zich bij Drie-Rivieren in de buurt van de Hebrus ritueel had gereinigd op grond van een orakelspreuk, stichtte hij de stad Oresta, waar vaak mensenbloed zou vloeien. Hadrianus wilde dat die stad Oresta aangeduid werd met zijn eigen naam, hetgeen ook gebeurde op grond van een orakelspreuk, in de tijd dat Hadrianus aan waanzin begon te lijden. Er was hem namelijk opgedragen om 'in het huis of in de naam van een waanzinnige te kruipen'. Daarna, zo wordt verteld, genas hij van zijn waanzin. Onder invloed daarvan had hij al vele senatoren ter dood veroordeeld, maar ze waren allemaal gered door Antoninus, die ze nadien binnenvoerde in de senaat. Daarmee verwierf hij zich de erenaam Pius,¹¹ de Vrome, omdat iedereen geloofde dat ze al op bevel van de keizer waren gedood.¹²

(#8) Heliogabalus bracht ook mensenoffers. Hiervoor koos hij uit heel Italië mooie, adellijke jongens van wie de vader en moeder nog in leven waren. Ik denk dat hij dat deed om het leed des te groter te maken, omdat het dan telkens twee ouders trof. Voorts beschikte hij over allerlei soorten magiërs, die hij elke dag offers liet brengen. Daartoe moedigde hij ze zelf aan en hij bracht dank aan de goden die hun gunstig gezind waren. Dat kon hij bepalen wanneer hij de ingewanden van de jongens schouwde en de slachtoffers martelde volgens het ritueel van zijn land.

POLITIEKE DADEN (8-10)

Toen hij zijn ambt als consul betrad, verdeelde hij geen zilveren of gouden munten onder het volk en ook geen zoetigheden of kleine dieren, maar vette runderen, kamelen, ezels en herten. Dat was 'keizerlijk', zoals hij bij herhaling opmerkte.

Op grimmige wijze deed hij afbreuk aan de nagedachtenis van Macrinus (en meer nog aan die van Diadumenus), omdat deze de

naam Antoninus had gedragen; hij noemde hem een 'pseudo-Antoninus', zoals je spreekt van een 'pseudo-Philippus'. Een andere reden was dat Macrinus, naar verluidde, van een volkomen decadente figuur tot een bijzonder dapper, degelijk, respectabel en gestreng man was geworden. Tenslotte werden een paar schrijvers gedwongen om van Macrinus' 'decadent gedrag' details weer te geven die afschuwelijk, nee, onmenselijk zijn, zoals verteld wordt in zijn biografie.¹³

Hij liet een openbaar badhuis aanleggen in de gebouwen van het paleis en tegelijkertijd stelde hij het bad van Plautianus open voor het publiek. Op die manier wilde hij uitzonderlijk groot geschapen mannen selecteren. Men zorgde er ook voor dat overal in de stad en onder de zeelui de 'Superpalen' werden opgespoord. Dat was de naam voor degenen die op dit punt hun mannetje stonden.

(#9) Op een gegeven moment wilde hij de Marcomanni de oorlog verklaren. Een Antoninus¹⁴ had ze al eerder glansrijk verslagen. Heliogabalus kreeg nu van bepaalde mensen te horen dat Marcus Antoninus astrologen en magiërs had gebruikt om de Marcomanni voorgoed tot trouwe onderdanen van de Romeinen te maken. Dat was gebeurd met behulp van magische spreuken en een vervloekingsformule. Heliogabalus vroeg wat die inhield en waar die was aangebracht, maar hij kreeg daarop geen antwoord. Het was namelijk voor iedereen duidelijk dat hij die vervloekingsformule alleen zocht om hem te vernietigen, in de hoop daardoor de oorlog weer te laten ontbranden. Hij had namelijk gehoord dat volgens een orakelspreuk 'een Antoninus de oorlog met de Marcomanni zou beëindigen' -- terwijl hij dus eigenlijk Varius en Heliogabalus heette, als de risee van het land gold en de naam Antoninus wederrechtelijk had aangenomen en zodoende had bezoedeld!

Hij werd vooral verraden door mensen die tot hun ongenoegen merkten dat ze concurrentie kregen van groot geschapen of meer vermogende mannen, die de lusten van de keizer konden dienen. Zo kwam het dat men erover begon te denken hem te vermoorden. Dit wat betreft de toestand in het paleis.

(#10) Wat de soldaten betreft, die konden niet langer verdragen dat dit stuk schorem de titel van keizer droeg. Ze begonnen praatjes over hem te verbreiden, eerst onderling, later in het openbaar. Allemaal waren ze voor Alexander, die al door de senaat tot keizer was benoemd toen Macrinus was vermoord. Hij was een neef van deze 'Antoninus':¹⁵ ze hadden namelijk dezelfde grootmoeder, Varia. Naar haar was Heliogabalus Varius genoemd.

Tijdens Heliogabalus' heerschappij had Zoticus¹⁶ veel invloed. Het ging zo ver dat hij door alle leidinggevenden in het paleis werd beschouwd als de 'echtgenoot' van hun meester. Het was diezelfde Zoticus die misbruik maakte van die nauwe betrekkingen en deed of hij alle woorden en daden van de keizer te koop had. Zodoende verwierf hij zich buitensporig grote rijkdom. Bij de een gebruikte hij dreigementen, bij de ander beloften en bedrog bij iedereen. Wanneer hij bij de keizer vandaan kwam, nam hij steeds iemand apart en zei dan 'over jou heb ik dat-en-dat verteld' of 'over jou heb ik dat-en-dat gehoord' of 'met jou gaat dat-en-dat gebeuren'. Dat is zo de manier van doen van dit soort mensen. Als ze eenmaal al te nauwe betrekkingen met de keizer hebben gekregen, maken ze zijn reputatie te gelde, of hij nu slecht of goed is. Doordat de keizer dit in zijn domheid of onschuld niet doorheeft, kunnen ze leven van het kwaadaardig in omloop brengen van geruchten.

Met deze man nu is Heliogabalus getrouwd en naar bed gegaan. Bij die gelegenheid had hij zelfs een bruidsdame en riep hij uit: 'Maître, aan de slag!' en dat nog wel in een tijd dat Zoticus aan een ziekte leed. Vervolgens stelde hij filosofen en zeer serieuze mannen de vraag of zij in hun jonge jaren hetzelfde met zich hadden laten doen als hij. Intussen vertoonde hij geen spoor van schaamte. Nooit vermeed hij vieze woorden, met zijn vingers maakte hij obscene gebaren en ook bij vergaderingen of openbare zittingen schaamde hij zich nergens voor.

(#11) Vrijgelatenen benoemde hij tot stadhouder, gezant, consul of generaal: alle staatsambten bezoedelde hij met tuig van de richel.

Op een keer nodigde hij de hofedelen uit bij een druivenoogstfeest. Nadat hij bij de druivenmanden was gaan zitten, begon hij de ernstigste mannen te vragen of ze nog wel eens zin hadden in een nummertje. Als de oude mannen dan het schaamrood op de kaken kregen, riep hij uit: 'Ze blozen, goddank! Alles in orde!' Hun beschaamd stilzwijgen vatte hij dus op als een instemming met wat hij zei. Verder vertelde hij over wat hij zelf allemaal deed, zonder enigerlei vorm van schaamte. Maar toen hij zag dat de oude heren rood aanliepen en zwegen, omdat hun leeftijd en waardigheid niet pasten bij dit soort onderwerpen, begaf hij zich naar de jongeren en begon hij hen uit te horen. Hij ontving de antwoorden die je van jonge mensen kunt verwachten en kreeg reuzegoede zin. Een oogstfeest op die manier vieren, zei hij, was pas echt 'vrij'-moedig.

Het verhaal gaat dat hij de eerste was die op het feest van de druivenoogst slaven veel spotversjes op hun meesters liet voordragen, terwijl die meesters erbij stonden. De spotversjes had hij zelf geschreven, grotendeels in het Grieks. De teksten van de

meeste zijn te vinden in de biografie van Heliogabalus door Marius Maximus.¹⁷

Zijn hovelingen waren zedeloos. Sommigen waren oud en zagen eruit als filosofen, maar bonden hun haar in een netje, zeiden dat ze bepaalde onbetamelijke dingen met zich lieten doen en schepten erover op dat ze een 'echtgenoot' hadden. Er zijn mensen die beweren dat dit maar verzinsels waren: ze imiteerden de keizer in zijn uitspattingen, om zo meer bij hem in de gunst te komen.

(#12) Als prefect van de Pretoriaanse garde benoemde hij een danser die in Rome optredens had gehouden, als prefect van de politie de wagenrenner Cordius en als prefect van de graantoevoer de kapper Claudius. Voor de overige ereambten schoof hij mannen naar voren wier speciale verdiensten bestonden in de gigantische omvang van hun edele delen. Het innen van de vijf procent successierechten gaf hij in handen van een muilezeldrijver, een koerier, een kok of een slotenmaker. Wanneer hij het Pretoriaanse kamp of het senaatsgebouw binnenging, nam hij zijn grootmoeder Varia mee (over haar is al in het voorafgaande gesproken). Zo kon hij meer respect afdwingen door haar gezag, wat hij op eigen kracht niet kon. Ik zei het al eerder: voor zijn tijd kwam nooit een vrouw in de senaat, in die zin dat ze werd uitgenodigd bij het opstellen van een besluit en het woord mocht voeren.¹⁸

Bij banketten liet hij bij voorkeur hoerenjongens naast zich zitten. Hij vond er bijzonder veel genoeg in hen te betasten en aan te raken, en zij reikten hem het vaakst de drinkbeker aan, nadat ze er zelf uit hadden gedronken. **(#13)** Met dit soort praktijken vulde hij dus zijn totaal verdorven leven.

DE AANSLAG OP ALEXANDER (13-16)

Hij gaf ook opdracht om Alexander, inmiddels zijn adoptiefzoon, uit zijn buurt te verwijderen. Hij zei dat hij spijt had van de adoptie en gelastte de senaat hem de titel Caesar af te nemen. Toen dit in de senaat ter sprake werd gebracht, viel er een diepe stilte. Alexander was namelijk een voortreffelijke jongeman, zoals ook later zou blijken uit de aard van zijn heerschappij. Bij zijn adoptievader (volgens sommigen tevens zijn neef) raakte hij uit de gratie omdat hij geen schaamteloos leven leidde. Maar bij de soldaten was hij populair en de senaat en de ridderstand droegen hem een warm hart toe. Maar de keizer was al zo waanzinnig dat hij zelfs niet terugdeinsde voor een verschrikkelijk plan: hij stuurde moordenaars op hem af. Dat ging als volgt.

Zelf trok hij zich terug in de tuinen van Spes Vetus¹⁹ en slaakte verwensingen aan het adres van de jongen als was hij een schadelijk element. Zijn moeder, grootmoeder en neef liet hij

achter in het paleis en hij gaf opdracht tot het vermoorden van die voortreffelijke jongeman, die zo hard nodig was voor de staat. Ook stuurde hij een brief aan zijn soldaten waarin hij hun opdroeg Alexander de titel Caesar af te nemen. Hij stuurde ook mensen naar het Pretoriaanse kamp om de onderschriften van zijn standbeelden met modder te besmeuren, zoals dat normaal gesproken bij tirannen gebeurt. En hij stuurde mensen naar Alexanders verzorgers om hun op te dragen hem te doden. Hij stelde hun daarvoor beloningen en ereambten in het vooruitzicht en ze mochten elke methode gebruiken die ze maar wilden: bad, gif of zwaard.

(#14) Maar tegen onschuldigen kunnen ploerten niets klaarspelen. Want op geen enkele manier kon iemand ertoe gebracht worden om zo'n grote misdaad te begaan. De wapens die Heliogabalus tegen anderen inzette keerden zich tegen hemzelf: de mensen die hij tegen andermans leven inzette werden zijn eigen moordenaars.

Zodra de onderschriften van de beelden onder de modder zaten, ontstaken de soldaten in woede. Een deel van hen trok op naar het paleis, een ander deel naar de tuinen waar Varius zich bevond. Ze wilden Alexander wreken en die liederlijke kerel, die zelfs zijn familie naar het leven stond, eindelijk afzetten. Na aankomst in het paleis lieten ze Alexander met zijn moeder en grootmoeder zorgvuldig bewaken en later namen ze hen mee naar het Pretoriaanse kamp. Symiamira, de moeder van Heliogabalus, volgde hen te voet, bezorgd om haar zoon.

Vervolgens ging de tocht naar de tuinen, waar Varius werd aangetroffen. Hij was bezig met de voorbereidingen voor een wagenrace maar wachtte ook gespannen op het bericht van de moord op zijn neef. Door de plotselinge herrie van de soldaten schrok hij en verborg zich in een hoekje achter een slaapkamergordijn, dat voor de ingang van de slaapkamer hing. Een van de prefecten stuurde hij naar het Pretoriaanse kamp om de soldaten in toom te houden, de andere om degenen die al in de tuinen waren te kalmeren. Dus sprak Antiochianus, een van de prefecten, de soldaten in de tuin toe. Hij herinnerde hen aan hun eed en overtuigde hen om de keizer niet te doden. Er waren ook niet veel soldaten in de tuin en de meesten waren in het kamp gebleven bij hun vaandel, dat door de tribuun Aristomachus daar was achtergehouden. Dat is wat er in de tuin gebeurde.

(#15) Maar in het Pretoriaanse kamp gaven de soldaten een ander antwoord op de smeekbeden van de prefect. Ze wilden Heliogabalus alleen sparen als hij de zedeloze lieden, de wagenrenners en de toneelspelers uit zijn directe omgeving zou verwijderen en weer een fatsoenlijk leven zou gaan leiden. Vooral degenen die tot ieders spijt de meeste invloed op hem hadden en al

zijn gunsten verkochten, naar waarheid of in schijn, zouden het veld moeten ruimen.

Zodoende werden Hiërocles, Cordius, Myrismus en twee andere verdorven vrienden (die ervoor zorgden dat hij van gek nog gekker werd) de laan uit gestuurd. Verder droegen de soldaten de prefecten op dat ze niet moesten toestaan dat Heliogabalus nog langer op die manier leefde, en Alexander te laten bewaken en geen haar te laten krenken. Ook zou de jonge Caesar geen enkele vriend van de keizer mogen zien, om te voorkomen dat hij hun schandelijke gedrag zou gaan imiteren.

Desondanks bleef Heliogabalus bidden en smeken om de terugkeer van Hiërocles, dat toonbeeld van onzedelijkheid, en stond hij Alexander met de dag meer naar het leven. Op 1 januari²⁰ weigerde hij om met zijn neef in het openbaar te verschijnen, hoewel ze toen samen tot consul waren benoemd. Maar zijn grootmoeder en zijn moeder zeiden hem dat de soldaten dreigden hem te doden als ze tussen de neven geen eensgezindheid zouden zien. Daarom trok hij ten slotte de *toga praetexta*²¹ aan en begaf zich op het zesde uur van de dag naar de senaat. Zijn grootmoeder liet hij naar de senaat roepen en hij begeleidde haar naar een zetel. Vervolgens weigerde hij om naar het Capitool te gaan om de geloften af te leggen en offers te brengen. Alles werd gedaan door de stadspraetor, alsof de consuls niet aanwezig waren.

(#16) Hij zag dus niet af van de moord op zijn neef. Maar uit angst dat de voorkeur van de senaat naar iemand anders zou gaan wanneer hij zijn neef zou hebben gedood, gaf hij bevel dat de senaat onmiddellijk de stad moest verlaten. Ook degenen die niet de beschikking hadden over voertuigen of slaven kregen bevel onmiddellijk te vertrekken. Sommige van hen lieten zich door dragers vervoeren, andere gebruikten inderhaast gehuurde dieren.

Omdat de voormalige consul Sabinus (degene aan wie Ulpianus²² boeken heeft opgedragen) in de stad bleef, liet Heliogabalus een centurio bij zich komen en fluisterde hem toe dat hij hem uit de weg moest ruimen. Maar de centurio was een beetje doof en dacht dat hij de opdracht kreeg om hem de stad uit te zetten, wat hij ook deed. Zo werd Sabinus gered door het gebrek van de centurio.

Ook de jurist Ulpianus werd de stad uit gezet omdat hij een fatsoenlijke kerel was; hetzelfde geldt voor de retor Silvinus, die hij zelf als leraar van de jonge Caesar had aangesteld. Silvinus werd ter dood gebracht maar Ulpianus bleef gespaard.

Dood (16-18)

Maar de soldaten, vooral die van de Pretoriaanse garde, zetten een samenzwering op touw om de staat te bevrijden. Deels beseften ze

dat ze Heliogabalus al kwaad hadden beraamd, deels zagen ze aankomen dat zijn haat hen zou treffen. Allereerst namen ze maatregelen tegen zijn handlangers. Ze maakten hen op verschillende manieren af: sommigen door de ingewanden eruit te snijden, anderen door hun achterste te doorboren. Het was de bedoeling dat hun dood goed aansloot bij het leven dat ze hadden geleefd. (#17) Vervolgens deden ze een aanval op Heliogabalus zelf. Hij hield zich schuil in een openbaar toilet en daar werd hij gedood.

Daarop werd hij door de straten gesleept. De soldaten deden ook nog iets vreselijks met het lijk: ze gooiden het in een riool. Maar omdat de rioolbuis te smal was voor het lijk, werd het vanaf de Aemiliaanse brug de Tiber in gesmeten, met een gewicht eraan bevestigd zodat het niet zou blijven drijven. Zodoende zou het nooit begraven kunnen worden. Voordat het lijk de Tiber in gestort werd, was het ook nog de Circus rondgesleept.

Zijn naam, dat wil zeggen de naam Antoninus, werd op bevel van de senaat uit de officiële documenten verwijderd -- de naam Varius Heliogabalus bleef daar wel in staan. Hij had die eerste naam immers ten onrechte aangehouden via zijn claim dat hij een zoon van Antoninus was. Na zijn dood werd hij Tibermans genoemd en Sleepzak en Smeerpijp en nog meer. Het waren heel wat benamingen, want men wilde erin uitdrukken wat voor praktijken er allemaal tijdens zijn bewind hadden plaatsgevonden. Hij is de enige van alle keizers wiens lijk door de straten is gesleept, in het riool is gegooid en in de Tiber is gestort. Dit lot viel hem ten deel doordat alle mensen hem haatten. Dat is iets waarvoor speciaal keizers moeten oppassen, want wie de genegenheid van senaat, volk en soldaten niet wint, zal ook geen graf krijgen.

Er zijn geen publieke werken van hem, behalve de tempel van de god Heliogabalus (die door sommigen de Zon wordt genoemd, door anderen Jupiter), de restauratie van het Amfitheater²³ na de brandschade en een badhuis in de Vicus Sulpicius, waarvan de bouw was begonnen door Antoninus, de zoon van Severus. In feite had Antoninus Caracalla het badhuis al ingewijd²⁴ door er te baden en het voor het publiek open te stellen, maar er hadden nog zuilengangen ontbroken. Die werden naderhand gebouwd door deze onechte Antoninus (en voltooid door Alexander).

(#18) Hij was de laatste van de Antonini. Veel mensen denken wel dat later nog de Gordiani²⁵ de naam Antoninus droegen, maar die werden Antonius genoemd, niet Antoninus. Zijn levenswandel, karakter en slechtheid maakten hem zo gehaat, dat de senaat zelfs zijn naam uit de officiële documenten heeft verwijderd. Ikzelf zou hem geen Antoninus hebben genoemd als het niet nodig was ter

identificatie (men is vaak gedwongen om namen te gebruiken die officieel zijn afgeschaft).

Samen met hem is ook zijn moeder Symiamira vermoord, een perverse vrouw die haar zoon waardig was. Na de dood van Antoninus Heliogabalus werd er allereerst besloten dat nooit meer een vrouw de senaat mocht binnengaan. Als iemand dat toch liet gebeuren, zou diens hoofd worden verdoemd en aan het dodenrijk gewijd.

STAALTJES VAN WEELDEZUCHT (18-33)

Over zijn levenswandel zijn veel smerige verhalen op schrift gesteld maar die zijn het niet waard hier te vertellen. Ik heb daarom gemeend te moeten vermelden wat betrekking heeft op zijn weeldezucht. Sommige dingen heeft hij gedaan als privé-persoon, naar verluidt, andere al als keizer. Zelf zei hij dat hij van de gewone mensen Apicius navolgde, van de keizers Nero, Otho en Vitellius.²⁶

(#19) Zo is hij de allereerste privé-persoon geweest die ligbanken overdekte met gouden spreien. (Dit was destijds toegestaan op gezag van Marcus Antoninus, die alle keizerlijke pracht en praal had geveild.) Verder gaf hij zomerbanketten in verschillende kleuren, de ene dag bleekgroen, de andere dag zeegroen en dan weer blauwgroen, elke zomerdag weer anders. Verder had hij als eerste tafelkomfoors van zilver en ook kookpotten; verder serviesgoed van gegraveerd zilver, soms tientallen kilo's zwaar en bezoedeld met de meest onzedelijke afbeeldingen. Mastiekwijn en poleiwijn en al dat soort nog steeds bestaande luxe vond hij als eerste uit. En zo nam hij rozenwijn over van anderen en maakte die geuriger door er pijnappels bij te doen. Over al dit soort dranken lees je niets vóór Heliogabalus.

Voor hem bestond het leven alleen uit het bedenken van genietingen. Als eerste liet hij pasteitjes van vis maken en ook van oesters en jakobsschelpen en meer van dat soort schaaldieren en van kreeften, krabben en garnalen. Hij bestrooide eetkamers met rozen, en ook ligbanken en zuilengangen, en daar wandelde hij dan door. Hij deed dit met allerlei soorten bloemen: lelies, viooltjes, hyacinten en narcissen. Zwemmen deed hij alleen maar als er fijne parfum of saffraan in het water zat. En aanliggen eigenlijk alleen maar op matrassen gevuld met konijnenhaar of patrijzenveren van onder de vleugels, en hij wisselde vaak van kussens.

(#20) Voor de senaat toonde hij geregeld zo'n minachting dat hij de leden betitelde als 'slaven in toga'. Het Romeinse volk was in zijn ogen de bewerkte van één stuk grond en de ridderstand zag hij absoluut niet staan. Vaak liet hij de stadsprefect na het eten bij

zich komen voor een drinkpartij. Ook de officieren van de Pretoriaanse garde werden daarbij gevraagd en als ze weigerden werden ze door de ceremoniemeesters gedwongen.

Hij wilde voor elke stadswijk apart een stadsprefect aanstellen, zodat er veertien in de stad zouden zijn. Dat had hij ook gedaan als hij nog had geleefd, want hij wilde altijd de ordinairste mensen met de laagste beroepen bevorderen.

Hij had ligbanken van massief zilver, zowel voor de eetkamer als voor de slaapkamer. In navolging van Apicius at hij heel vaak kamelenhielen, van levende hanen afgesneden hanenkammen en pauwen- en nachtegalentongen, want wie dat at was beschermd tegen besmettelijke ziekten, zo werd gezegd. De hovelingen liet hij enorme schalen voorzetten boordevol barbeel-ingewanden, flamingohersens, patrijzeneieren, lijsterhersens en papegaaien-, fazanten- en pauwenkoppen. En hij liet zoveel baarden van barbelen serveren, dat hij ze niet op een bedje van waterkers, peterselie, bonen in het zuur of fenegriek opdiende maar met hele groenteschalen en dienbladen tegelijk. Dat is wel heel opmerkelijk.

(#21) Aan zijn honden voerde hij ganzenlever. Als huisdieren had hij leeuwen en luipaarden, die ongevaarlijk waren gemaakt en door temmers waren gedresseerd. Deze liet hij dan tijdens de tweede of derde gang ineens op de banken aanliggen. Daarmee zaaide hij een grappig soort paniek; niemand wist namelijk dat ze ongevaarlijk waren.

Hij liet zijn paarden drijven uit Apamea²⁷ in de ruif voorzetten en voederde zijn leeuwen met papegaaien, fazanten en andere dieren. Ook serveerde hij tien dagen achtereen uiers van wild zwijn, dertig per dag, telkens met de baarmoeder erbij, en verder erwten met goudstukken, linzen met robijnen, bonen met barnsteen en rijst met parels. Bovendien bestrooide hij vissen en truffels met parels in plaats van peper.

In eetkamers met draaibare plafonds bedolf hij zijn uitvreeters onder viooltjes en andere bloemen, zodat sommigen zelfs stikten doordat ze er niet meer onderuit konden komen. In zwembaden en badkuipen goot hij kruidenwijn, rozenwijn en alsemwijn. Een keer nodigde hij mensen uit het volk uit voor een drinkpartij en samen met de gewone mensen dronk hij zoveel dat men begreep, gezien de hoeveelheid die hij in zijn eentje ophad, dat hij uit het zwembad had gedronken.

Als aardigheidjes voor thuis gaf hij eunuchen mee en vierspannen, gezadelde paarden, muilezels, draagstoelen en koetsen en ook duizend goudstukken en honderd pond²⁸ zilver.

(#22) Verder deelde hij aan tafel lootjes uit die op lepels waren gemarkeerd. Het ging dan zo dat er één goed was voor 'tien kamelen', een ander voor 'tien vliegen' of 'tien pond goud' of 'tien

pond lood', 'tien struisvogels' of 'tien kippeneieren', zodat het echt een loterij was en men zijn geluk kon beproeven. Dat deed hij ook tijdens spelen die hij gaf: dan had hij lootjes voor 'tien beren', 'tien hazelmuizen', 'tien kroppen sla' of 'tien pond goud'. Hij was daarmee de eerste die het soort loterij organiseerde dat we vandaag de dag nog kennen. Ook toneelspelers trommelde hij op voor een ware loterij; hij had dan lootjes voor 'een paar dode honden' of 'een pond rundvlees' en tevens voor 'honderd goudstukken', 'duizend zilverstukken', 'honderd kopermuntjes' en meer van zulke dingen. Het volk vond het allemaal zo prachtig, dat ze elke keer weer blij waren dat hij keizer was.

(#23) Het verhaal gaat dat hij scheepsgevechten liet houden in bassins vol wijn, kleren besprenkelde met parfum van wilde druiven, een vierspan van vier olifanten liet draven in het Vaticaan²⁹ -- graven die in de weg lagen liet hij opbreken -- en zelfs wagens met elk vier kamelen bespande tijdens een privé-voorstelling in de Circus. Via priesters van het Marsische volk³⁰ kwam hij aan slangen, zo gaat het verhaal. Deze liet hij kort voor dageraad, als de mensen samendrommen voor drukbezochte spelen, plotseling los; er vielen dan veel gewonden door slangenbeten en door de algemene paniek.

Hij droeg een tunica van zuiver goudstof, of een van purper of een Perzische die behangen was met edelstenen. Hij zei dan dat hij 'gebukt ging onder de last van zijn luxe'. Ook op zijn schoenen zaten edelstenen, en wel met graveerwerk erin. Dat wekte bij iedereen de lachlust: alsof je graveerwerk van beroemde kunstenaars kon zien op edelstenen aan de voeten! Hij wilde ook een diadeem met edelstenen dragen om er mooier uit te zien en zijn gezicht meer weg te laten hebben van dat van een vrouw. Binnenshuis heeft hij er inderdaad een gedragen.

Ook gaat het verhaal dat hij zijn tafelgasten een feniks heeft beloofd, of in plaats daarvan duizend pond goud, om hen 'keizerlijk' weg te zenden. Hij liet luxe zwembassins bouwen gevuld met zeewater, vooral op plaatsen in het binnenland, en stelde elk ter beschikking van een van zijn vrienden om erin te zwemmen. Hij vulde ze ook wel met vis. 's Zomers liet hij in de binnentuin bij zijn huis een sneeuwberg maken, waarvoor sneeuw werd aangevoerd. Aan zee at hij nooit vis, maar op plaatsen ver van zee liet hij alle mogelijke zeedieren serveren. In het binnenland overlaadde hij boerenfolk met ingewanden van zeeaal en snoek.

(#24) Vis at hij altijd met een blauwgroene saus: dan was het of die in zeewater was gekookt en de eigen kleur nog had. Hij liet tijdelijke zwembaden aanleggen vol rozenwijn en rozen en baadde hierin met al zijn mensen. Daarbij liet hij warme baden klaarmaken met nardusolie. Ook liet hij lampen vullen met balsem.

Met vrouwen deed hij het nooit een tweede keer, behalve met zijn echtgenote. In zijn huis richtte hij bordelen in voor zijn vrienden, cliënten en slaven. Ook dineerde hij nooit voor minder dan honderdduizend sestertiën, oftewel dertig pond zilver. Soms dineerde hij voor wel drie miljoen sestertiën, alle kosten inbegrepen. Daarmee overtrof hij zelfs de diners van Vitellius en Apicius.³¹ Hij haalde karrenvrachten vis uit zijn kweekvijvers, maar als hij dan over de markt liep, betreurde hij de algemene armoede.

Zijn uitvreeters bond hij vast aan een waterrad; met een draai bracht hij ze onder water en liet ze weer omhoogkomen. Hij noemde ze zijn 'Ixion-vrienden'.³² Op de Palatijn liet hij straten aanleggen van groene porfier uit Sparta en rode porfier; die noemde hij 'Antonijnse' straten. Het marmer is tot in onze tijd blijven liggen, maar onlangs is het uitgezaagd en weggehaald. Hij had besloten een enorme zuil uit één stuk te bouwen die vanbinnen te beklimmen was, zodat hij helemaal bovenop een beeld van de god Heliogabalus kon laten zetten. Alleen vond hij geen voldoende grote steen, hoewel hij overwoog die uit de streek rond Thebe³³ te laten komen.

(#25) Als zijn vrienden dronken waren, sloot hij ze vaak op. 's Nachts stuurde hij dan ineens leeuwen, luipaarden en beren naar binnen -- allemaal ongevaarlijk gemaakt. Bij het wakker worden 's ochtends, of erger nog: 's nachts, zouden ze zo in hun eigen slaapkamer leeuwen, beren en luipaarden aantreffen. Hierdoor schrokken de meesten zich letterlijk dood.

Voor veel vrienden van lagere stand legde hij in plaats van matrassen luchtkussens neer. Die liet hij dan leeglopen terwijl ze zaten te eten, zodat ze vaak ineens onder tafel bleken te eten. Ook was hij de eerste die bedacht om matrassen in halve cirkelvorm aan te brengen op de grond in plaats van op bedden: zo konden de luchtkussens door zijn slaven bij het voeteinde worden opengezet om de lucht eruit te laten.

Wanneer op toneel overspel werd uitgebeeld gaf hij bevel alles wat normaal gesproken gesuggereerd wordt daadwerkelijk uit te voeren. Van alle pooiers kocht hij vaak hoeren, die hij vrijliet.

Toen een keer tijdens een privé-conversatie het gesprek kwam op de vraag hoeveel mensen met een verzakking er wel in Rome konden zijn, gaf hij bevel ze allemaal te noteren en bij zijn baden te vertonen. Hij baadde ook met deze mensen, van wie sommige van hogere stand waren.

Geregeld liet hij voor het eten gladiatoren en boksers vechten. Hoog boven de arena liet hij voor zichzelf een eethoek inrichten en onder het eten hield hij terechtstellingen en diereengevechten.

Bij de tweede gang zette hij zijn uitvreeters vaak gerechten voor van was, vaak van hout, vaak van ivoor, soms van aardewerk, een

enkele keer zelfs van marmer of steen. Zij kregen dan alles wat hij zelf at voorgezet van verschillend materiaal, alleen om naar te kijken. Bij elke gang mochten ze alleen maar drinken en de handen wassen, alsof ze uitgeeten waren.

(#26) Hij was de eerste Romein die volledig zijden kleren zou hebben gedragen (halfzijden droeg men al wel). Gewassen linnen raakte hij nooit aan; volgens hem droegen alleen bedelaars gewassen linnen. Vaak vertoonde hij zich in het openbaar na het eten in een Dalmatisch gewaad,³⁴ zichzelf betitelend als 'Fabius Gurgus' en 'Scipio', omdat hij dan de kleding droeg die Fabius en Cornelius aan hadden toen ze als jongens door hun ouders in het openbaar getoond werden ter verbetering van hun karakter.

Uit de Circus, het theater, het stadion, alle badhuizen en andere plekken liet hij de hoeren bij elkaar brengen in een openbaar gebouw. Daar hield hij een toespraak als voor soldaten: hij noemde ze 'medesoldaten' en besprak de verschillende soorten standjes en pleziertjes. Zo'n toespraak hield hij later ook eens voor pooiers, overal vandaan gehaalde schandknappen en de meest verwernde jochies en jongens. Bij de hoeren verscheen hij in vrouwenkleding en met één tepel bloot, bij de schandknappen gekleed als een jongen in de prostitutie. Dat verhinderde hem niet om na de toespraak een bonus aan deze 'soldaten' toe te kennen van drie goudstukken per persoon. Ook vroeg hij hun om de goden te bidden dat hij nog anderen aan hen kon aanbevelen.

Met zijn slaven haalde hij echt grappen uit. Zo beval hij hun om duizend pond spinnenwebben bij hem te brengen en loofde hij hiervoor een beloning uit. Men zegt dat hij tienduizend pond spinnenwebben heeft verzameld. Zo zag je maar weer eens, zei hij, hoe groot Rome was. Aan zijn uitvreter stuurde hij bij wijze van jaarlijkse provisie potten met kikkers, schorpioenen, slangen en dat soort enge beesten. In allerlei soorten potten stopte hij ontelbaar veel vliegen, die hij zijn 'tamme bijtjes' noemde.

(#27) Tijdens de lunch of het diner liet hij in zijn eetvertrekken of zuilenhallen altijd circusvierspannen rijden. Bejaarde tafelgenoten, niet zelden mannen van eer en aanzien, dwong hij dan om ze te besturen. Toen hij al keizer was, gaf hij eens bevel om hem tienduizend muizen, duizend wezels en duizend spitsmuizen te brengen.

Hij had banketbakkers en zuivelbereiders, die alles wat zijn koks, garneerders en fruitspecialisten van allerlei voedsel maakten, van gebak respectievelijk zuivel konden maken. Zijn uitvreter zette hij diners voor van glazen spullen. Soms liet hij alleen servetten dekken met afbeeldingen erop van het eten dat op tafel zou komen, evenveel als hij zelf aan gerechten zou krijgen. Het ging hierbij om borduur- of weefwerk. Soms zette hij hun zelfs

geschilderde afbeeldingen voor, op zo'n manier dat ze alles voor hun neus kregen maar toch stierven van de honger! Tussen fruit en bloemen stopte hij edelstenen. Evenveel eten als hij zijn vrienden voorzette gooide hij uit het raam.

Ook had hij bevolen om de voorraad van het Romeinse volk van één jaar te verdelen onder de hoeren, pooiers en schandknepen in de stad, met de belofte van hetzelfde voor die van buiten de stad. In die tijd was er door toedoen van Septimius Severus en Caracalla in Rome een graanvoorraad van zeven jaar.

(#28) Hij liet vaak vier enorme honden voor zijn wagen spannen en reed zo binnen het paleis; hetzelfde deed hij op zijn landerijen toen hij nog geen keizer was. Hij vertoonde zich ook in het openbaar met een span van vier enorme herten. Ook liet hij leeuwen inspannen, waarbij hij zichzelf dan als Grote Moeder betitelde, en ook tijgers, waarbij hij zich Liber³⁵ noemde. Hij droeg dan dezelfde kleding als waarin de goden die hij nadeed worden afgebeeld.

In Rome hield hij er slangetjes uit Egypte op na, die men daar *good spirits* noemt. Ook hield hij nijlpaarden, een krokodil, een neushoorn en alle Egyptische dieren die bijzonder genoeg waren om te houden. Een enkele keer liet hij tijdens het diner struisvogel serveren, waarbij hij zei dat het een voorschrift van de joden was om dit te eten.

Het volgende verhaal over hem lijkt wel heel kras. Toen hij mensen van de hoogste rang voor het middagmaal had genodigd zou hij een halfronde ligbank hebben bestrooid met saffraan en hebben gezegd dat hij hun zo het 'hooi' verschaftte dat bij hun positie hoorde.

's Nachts deed hij de dingen van overdag en overdag die van 's nachts en hij zag dit als een element van luxe leven. Zo stond hij dus 's avonds op en ontving mensen ter begroeting en ging 's ochtends slapen. Iedere dag gaf hij cadeaus aan zijn vrienden en hij liet niet gauw iemand zonder cadeau vertrekken, behalve als hij iemand trof die sober was: in zijn ogen was dat zoveel als 'een hopeloos geval'.

(#29) Hij had rijtuigen versierd met edelstenen en goud, want die met zilver of ivoor of brons vond hij te min. Vaak liet hij vier van de mooiste vrouwen, of twee of drie of meer, voor een licht wagentje spannen en reed dan zo rond. Meestal was hij dan naakt en waren ook die vrouwen naakt.

Ook had hij de gewoonte om acht kale mannen te eten te vragen of acht eenogigen of acht jichtlijders, acht doven, acht negers, acht lange mannen of acht dikkerds (die konden dan niet op één halfronde ligbank). Al die mensen wilde hij zo laten uitlachen.

Gasten kregen van hem al het tafelzilver en alle drinkgerei cadeau, en dat meer dan eens. Hij was de eerste Romeinse keizer die in het openbaar aangelengde vissaus serveerde, wat tot dan toe soldatenkost was; die gewoonte werd door Alexander onmiddellijk weer opgegeven. Verder gaf hij als gespreksthemata op nieuwe sauzen te bedenken ter versterking van de smaak van gerechten. Wie het lekkerste idee had, kreeg van hem een hoge beloning: zijden kleding, iets wat toen werd gezien als zeldzaam en eervol. Maar wie een heel vies idee had, moest dat altijd zelf eten, totdat hij wat beters had bedacht. Altijd zat hij te midden van bloemen of kostbare geuren. Hij hield ervan om overdreven bedragen te horen voor wat op tafel werd gezet. Dat gaf naar zijn zeggen een kick aan het diner.

(#30) Hij liet zich uitdossen als traiteur, parfumeur, gaarkok, kroegbaas of pooier en praktiseerde dit alles ook voortdurend in zijn huis.

Tijdens één diner liet hij eens in vele ronden zeshonderd struisvogelkoppen opdienen om de hersens te eten. Ook hield hij een keer een banket van tweeëntwintig enorm uitgebreide gangen; na elke gang gingen hijzelf en zijn vrienden in bad en hadden verkeer met vrouwen, waarbij ze zwoeren hun genot te zullen bevredigen. Ook hield hij eens een banket waarbij elke gang geserveerd werd bij een ander van de vrienden. Ook al woonde de een op het Capitool, de ander op de Palatijn of op de stadswal of op de Caelius of aan de overzijde van de Tiber of waar dan ook: elk van de gangen werd op volgorde gegeten in hun huizen en men kwam bij iedereen thuis. Zo was een volle dag nog te kort voor dit banket, want ook die keer ging men na elke gang in bad en had verkeer met vrouwen.

Altijd liet hij de Sybarisserschotel van olie en vissaus opdienen, het gerecht dat de inwoners van Sybaris uitvonden in het jaar van hun ondergang.³⁶

Het verhaal gaat dat hij op tal van plaatsen badhuizen bouwde en ze na één keer baden meteen weer afbrak om geen 'gebruikte badhuizen' te hebben. Datzelfde zou hij hebben gedaan met huizen, grote villa's en zomerverblijven. Maar deze en andere verhalen gaan het geloofwaardige te buiten. Ik denk dat ze verzonnen zijn door mensen die Heliogabalus verkeerd wilden voorstellen om zelf in de gunst van Alexander te komen.³⁷

(#31) Ook gaat het verhaal dat hij een heel bekende en mooie prostituee kocht voor honderdduizend sestertiën en haar eerde en met geen vinger aanraakte als was ze een maagd.

Toen hij nog geen keizer was zei iemand eens tegen hem: 'Ben je niet bang om arm te worden?' Daarop zou hij hebben gezegd: 'Wat kan ik beter zijn dan mijn eigen erfgenaam en die van mijn

vrouw?’ Hij had toen bovendien al van veel mensen middelen gekregen omwille van zijn vader. Kinderen wilde hij niet, zo zei hij altijd, uit angst dat hij er een zou krijgen dat fatsoenlijk was.

Ter verwarming van zijn zomerverblijven beval hij Indisch geurwerk te branden, zonder kolen. Als privé-persoon reisde hij nooit met minder dan zestig wagens, ondanks protesten van zijn grootmoeder Varia dat hij nog alles zou opmaken. Maar als keizer zou hij zelfs zeshonderd wagens meegevoerd hebben, met het woord op de lippen dat de koning van Perzië met tienduizend kamelen reisde en Nero met vijfhonderd koetsen. De reden van al die wagens was gelegen in de massa mannelijke en vrouwelijke pooiers, hoeren, schandknappen en groot geschapen neukers.

In badhuizen hield hij zich altijd op met vrouwen, waarbij hij hen zelf behandelde met ontharingscrème en zelf ook zijn baard met ontharingscrème verzorgde. Ja, het is beschamend om te zeggen: hij deed dit op dezelfde plaats en dezelfde tijd als de vrouwen behandeld werden. Hij schoor ook met een scheermes de schaamdelen van zijn neukers, met de hand waarmee hij daarna zijn baard deed.

In een zuilengang liet hij schaafsel van goud en zilver strooien en hij vond het jammer dat dit niet ging met barnsteen. Dit gebeurde herhaaldelijk als hij ergens even moest lopen tot aan zijn paard of zijn wagen, zoals dat vandaag de dag gebeurt met goudkleurig zand.

(#32) Schoenen deed hij nooit twee keer aan en zelfs ringen droeg hij volgens de verhalen geen twee keer. Kostbare kleren scheurde hij vaak kapot. Hij ving een walvis, woog die en zette zijn vrienden dat gewicht in vis voor. In de haven bracht hij zwaarbeladen schepen tot zinken, met de woorden dat dit ‘een teken van grootmoedigheid’ was. Zijn ontlasting ving hij op in een gouden schaal en hij plaste in kommen van fluoriet en onyx. Hij zou ook hebben gezegd: ‘Als ik een erfgenaam heb, geef ik hem een voogd die hem moet dwingen te doen wat ik heb gedaan en zal doen.’

Ook had hij de gewoonte om zich op zo’n manier diners te laten voorzetten dat hij een dag alleen fazant at en alle schotels uitsluitend van fazantenvlees liet maken en een andere dag alleen kip, een dag alleen een bepaalde vis en dan weer een andere vis, dan een dag varken, een dag struisvogel, een dag groente, een dag fruit, een dag gebak en een dag zuivel.

Vaak sloot hij vrienden op in nachtverblijven met oude negervrouw-tjes en hield ze tot de dageraad vast, waarbij hij zei dat hij ze van ‘ware schoonheden’ voorzag. Datzelfde deed hij met jongens (destijds, nog vóór Philippus,³⁸ mocht dat). Soms moest hij in het openbaar zo lachen dat hij in het theater als enige te horen

was. Men zag hem zelf zingen, dansen, declameren bij fluitspel, trompet blazen, en mandola of waterorgel spelen.

Op één dag, vertelt men, bezocht hij alle prostituees van de Circus, het theater, het amfitheater en alle andere plekken in de stad. Daarbij had hij een kap van een muilezeldrijver op om herkenning te voorkomen. Zonder zijn genot met die prostituees te bevredigen gaf hij hun allemaal gouden munten, met de woorden: 'Niks zeggen! Cadeau van Antoninus!'

(#33) Hij bedacht bepaalde seksuele varianten om de uitspattingen van perverse figuren van weleer te overtreffen en hij kende alle kunstjes van Tiberius, Caligula en Nero.

EEN JAMMERLIJK EINDE (33)

Syrische priesters hadden hem voorspeld dat hij een *violent death* zou sterven. Daarom had hij koorden gewikkeld in purper, zijde of satijn klaarliggen, om zich zo nodig met een strop het leven te kunnen benemen. Ook had hij gouden zwaarden klaarliggen, waarmee hij de hand aan zichzelf kon slaan als hem geweld dreigde. Ook had hij vergif in meteorstenen, saffieren en smaragden klaarliggen, waarmee hij zich om het leven kon brengen bij naderend onheil. Ook had hij een heel hoge toren laten maken, met op de grond platen voorzien van goud, waarin in zijn bijzijn edelstenen waren geplaatst. Daaruit kon hij zich dan omlaag storten. Zelfs zijn dood, zei hij, moest duur zijn en er luxe uitzien, zodat men zou zeggen dat niemand ooit zo aan zijn einde was gekomen.

Maar dat alles baatte niets. Want zoals we vertelden is hij gedood door zijn wachters, door de straten gesleept, op de meest onderende wijze door de riolen gehaald en in de Tiber geworpen. Dat was het einde van de naam Antoninus in het politieke leven. Iedereen wist wel dat dit een onechte Antoninus was, in levenswijze en in naam.

SLOTWOORD TOT DE KEIZER (34-35)

(#34) Bij deze of gene wekt het misschien verbazing, hooggeachte Constantijn, dat die gesel over wie ik sprak de positie van keizer heeft bekleed, en wel een kleine drie jaar. Er was toen dus niemand in de politiek die hem van het roer van de Romeinse majesteit af kon halen, terwijl het Nero, Vitellius, Caligula en de rest van dat slag nooit aan tirannendoders had ontbroken.

Maar allereerst vraag ik zelf om vergiffenis omdat ik wat ik bij verschillende auteurs heb gevonden hier op schrift heb gesteld -- hoewel ik nog veel schandelijks verzwegen heb, dingen die men

niet zonder de grootste schaamte zou kunnen zeggen. Maar wat ik heb verteld is zoveel mogelijk in bedekte termen gezegd en verhuuld. Verder heb ik gemeend voor ogen te moeten houden wat Uwe Genade gewoon is te zeggen: 'Keizer zijn is een kwestie van de Fortuin.' Er zijn inderdaad minder goede vorsten geweest of zelfs heel slechte. Het is echter zaak, zoals Uwe Vroomheid gewoon is te zeggen, dat wie het lot heeft voorbestemd om te regeren die macht ook waardig is.

Dit was de laatste van de Antonini en in het politieke leven is die naam daarna niet meer voor keizers in gebruik geweest. Daarbij moet ik het volgende aantekenen om misverstanden te voorkomen als ik begin aan het leven van de twee Gordiani³⁹ (vader en zoon), die wilden doorgaan als telgen van het geslacht van de Antonini: bij hen ging het niet om een naam maar om een voornaam. Verder, zo lees ik in vele boeken, zijn zij Antonius genoemd en niet Antoninus.

(#35) Tot zover over Heliogabalus. Zijn leven heb ik, tegen mijn zin en tegenstribbelend, op uw verzoek samengesteld uit Griekse en Latijnse bronnen, op schrift gezet en u aangeboden, zoals eerder de levens van anderen. Nu zet ik mij aan het beschrijven van zijn opvolgers. De beste onder hen, Alexander, die dertien jaar keizer was, moet ik met zorg behandelen; de rest bleef amper een halfjaar of een of twee jaar aan. Ook Aurelianus⁴⁰ neemt een bijzondere plaats in, evenals de grootste parel, Claudius,⁴¹ de stichter van uw geslacht. Ik voel enige schroom om Uwe Genade de waarheid over hem te schrijven, want in de ogen van kwaadsprekers zal ik wel een vleier zijn. Maar de afgunst van slechte lieden zal me niet treffen wanneer ze zien dat hij er ook bij andere schrijvers voortreffelijk op staat.

Hieraan moeten nog worden toegevoegd: Diocletianus, vader van de Gouden Tijd, en Maximianus, in de volksmond vader van de IJzeren Tijd, en de rest tot aan Uwe Vroomheid. Maar u, hooggeachte Augustus, verdient vele, meer welsprekende bladzijden, die geschreven zullen worden door mannen aan wie een rijker talent die taak oplegt.

Hieronder moeten nog worden geschaard: Licinius, Severus, Alexander en Maxentius. Al hun macht is in uw zeggenschap gekomen, maar dat doet geen afbreuk aan hun voortreffelijkheid. Ik zal namelijk niet doen wat de meeste schrijvers altijd doen: afgeven op de verliezers. Want ik zie dat het úw roem ten goede komt, wanneer ik alle goede eigenschappen waarover zij beschikten naar waarheid verkondig.

Het schandelijke leven van Heliogabalus, vertaling Vincent Hunink,
Athenaeum - Polak & Van Gennep, Amsterdam 2001;
tweede, elektronische versie 2005
www.let.ru.nl/V.Hunink/documents/heliogabalus_NL.pdf
[23 van 31]

NOTEN

1. Bassianus, beter bekend als Caracalla (keizer van 211 tot 217), vermoordde zijn broer Geta en verkreeg zo de alleenheerschappij. Hij nam eveneens de naam Antoninus aan.
2. Een van oorsprong Frygische godin, die met extatische rituelen vereerd werd.
3. Het Palladium was een van de heilige voorwerpen die in de Vesta-tempel werden bewaard. Volgens de traditie was het een heilig beeld dat door Aeneas, de stamvader van Rome, uit Troje was meegenomen.
4. Een vrouw die trouwde met een man van lagere afkomst, verloor daarmee normaal gesproken haar eigen rang.
5. Dit detail is historisch niet juist. Met Alexander wordt bedoeld: Alexander Severus (keizer van 222 tot 235), de opvolger van Heliogabalus.
6. Het Flora-feest was een Romeins lentefeest, waarbij men zich op het toneel, maar ook daarbuiten, wijdde aan diverse vormen van plezier en genot. Bij Romeinse schrijvers en vooral bij christelijke auteurs vinden we vaak afkeurende opmerkingen over de seksuele uitpattingen die bij het Flora-feest hoorden.
7. Een oosters ritueel uit de cultus van de Grote Moeder. Hierbij werd een ingewijde besprenkeld met het bloed van een stier die voor zijn ogen was geslacht.
8. Priesters van de Grote Moeder.
9. Een oosterse godin, voor moderne lezers vooral bekend uit de naar haar genoemde roman van Flaubert. Zie: Gustave Flaubert, *Salammbô*, vertaald en ingeleid door Hans van Pinxteren, Baarn/Amsterdam 1985.
10. Een plaats in Syrië.
11. Deze keizer (138-161) staat nog altijd bekend onder de naam Antoninus Pius.
12. Deze alinea maakt een nogal slordige indruk. Het lijkt erop dat de schrijver een aantal weetjes kwijt wilde die met zijn eigenlijke onderwerp slechts zijdelings te maken hebben. Mogelijk hebben we hier echter te maken met een passage die in later tijd aan de tekst is toegevoegd.
13. De verwijzing is niet naar het leven van Macrinus in de *Historia Augusta*, maar kennelijk naar een andere, verloren gegane biografie.
14. Het gaat hier waarschijnlijk om Caracalla.
15. Bedoeld is Heliogabalus. Kort hiervoor zit een kleine lacune in de Latijnse tekst.
16. Zoticus was een Syrische atleet, bijgenaamd 'de kok', naar het beroep van zijn vader. Hij was door Heliogabalus geselecteerd vanwege zijn omvangrijke edele delen en viel later in ongenade.
17. Deze tekst is niet bewaard gebleven.
18. Er is hier mogelijk een kleine tegenstrijdigheid. Op p.000 beweerde de schrijver dat Heliogabalus zijn moeder in het senaatsgebouw uitnodigde, terwijl hier sprake is van de grootmoeder.

19. Spes Vetus (de Oude Hoop) was een ~~25~~26e eeuwse stad ten oosten van Rome.
20. 1 januari van het jaar 222.
21. De toga praetexta was een toga met een purperen zoom, gedragen door bepaalde hoge ambtsdragers.
22. Ulpianus was een beroemd jurist. Het hier bedoelde werk is niet bewaard.
23. Het Colosseum, dat enkele jaren tevoren schade had opgelopen door een blikseminslag.
24. Het gaat om de welbekende 'Thermen van Caracalla' in Rome.
25. Latere keizers in de derde eeuw.
26. Apicius was een bekende gourmand uit de eerste eeuw n.Chr., op wiens naam ook een kookboek is overgeleverd. De keizers Nero, Otho en Vitellius uit de eerste eeuw hadden een slechte reputatie.
27. Een stad in Syrië.
28. Het Romeinse pond (libra) bedroeg omgerekend 327 gram.
29. Het gaat hier waarschijnlijk om de wijk in de buurt van de Circus Vaticanus, niet om de Circus Vaticanus zelf. Aan de Circus grensde een belangrijke uitvalsweg van Rome, waarlangs graven lagen.
30. De Marsi waren een oud volk in midden-Italië, beroemd vanwege zijn traditie van slangenbezwering.
31. Vitellius (korte tijd keizer in het jaar 69) en Apicius golden beiden als bijna spreekwoordelijke smulpapen.
32. Ixion was een mythologische figuur, die zich aan de godin Hera, de vrouw van Zeus, wilde vergrijpen. Voor straf werd hij in de onderwereld op een vurig rad gebonden, waarop hij eeuwig moest ronddraaien.
33. Bedoeld is een gebied in Egypte.
34. Een wollen kleed met lange mouwen, dat oorspronkelijk slechts privé gedragen werd. Het gold als symbool voor luxe en losse zeden. Het nu volgende verhaal over Fabius en Scipio is niet in andere bronnen te vinden. Het is dan ook niet duidelijk om welke personen het zou gaan.
35. Liber was een oude Romeinse vruchtbaarheidsgod, die al vroeg werd geïdentificeerd met Dionysos.
36. Sybaris, een Griekse kolonie in de golf van Tarente, werd verwoest in 510 v.Chr. De inwoners golden als fijnproevers en lekkerbekken.
37. Dit is een vreemde opmerking: de gegeven details zijn niet opvallend ongeloofwaardiger dan de rest, en ze passen heel goed in het beeld dat in de hele tekst van Heliogabalus gegeven wordt. Een 'verkeerd beeld' kan het dus niet zijn. Ook is het merkwaardig dat de auteur hier ineens de reputatie van Heliogabalus lijkt te verdedigen. Misschien is hier sprake van een bewuste poging om de lezers zand in

de ogen te strooien, of van een grap voor ~~26~~ goede verstaander: 'Heliogabalus verkeerd voorstellen' is wat de auteur van deze tekst zelf geregeld lijkt te doen.

38. Philippus Arabs, keizer van 244 tot 249, zou wetten tegen schandknappen hebben uitgevaardigd. De berichten hierover zijn niet erg betrouwbaar: deels komen ze voor in de *Historia Augusta* (in de biografie van Alexander Severus), deels bij de vierde eeuwse schrijver Aurelius Victor. Deze laatste voegt er overigens aan toe dat de maatregelen weinig aan de praktijk veranderden.

39. Hier en in de navolgende passage verwijst de auteur naar beschrijvingen van andere keizers in de *Historia Augusta*.

40. Aurelianus is een van de beroemdere keizers uit de derde eeuw. Hij regeerde van 270 tot 275 en is vooral bekend om de 'Aureliaanse Muur' waarmee hij Rome versterkte.

41. Het gaat hier niet om de beroemde keizer uit de eerste eeuw, maar een veel minder bekende naamgenoot, die regeerde van 268 tot 270. De passage noemt verder een hele reeks van laat-Romeinse keizers vóór Constantijn, keizer van 306 tot 337.

NAWOORD

Wat gebeurt er wanneer een jongen van veertien op de troon van een wereldrijk komt? Op die leeftijd zijn de meesten vooral op zoek naar zichzelf, een zoektocht waar een nieuwsgierige blik bij hoort, maar ook gedrevenheid en mateloosheid, met alle gevaren van extreem gedrag van dien. Een verantwoordelijke positie en onbepaalde macht zijn dan wel de laatste dingen die een mens aankan. De kans dat hij een goed en wijs bestuurder wordt is erg gering. Een keizer van veertien jaar: voor menige jongere misschien een mooie droom, voor alle anderen beslist een nachtmerrie.

Zo'n ramp voltrok zich in 218, toen een jonge priester uit het oosten het tot keizer van Rome schopte. Het keizerschap was inmiddels ruim twee eeuwen oud en had de nodige 'goede' keizers opgeleverd, zoals Augustus, Trajanus en Marcus Aurelius. Bekender waren natuurlijk de legendarische slechteriken zoals Caligula, Nero, Vitellius, Domitianus... Ze begonnen soms onder een gunstig gesternte, maar ontpopten zich volgens veel antieke bronnen al snel tot monsters en perverse sadisten, die het keizerrijk plunderden, alleen hun eigen genoegens najoegen en een potje maakten van het openbaar bestuur. Zo is er het fraaie verhaal van Caligula die zijn paard Incitatus tot consul wilde maken (Suetonius, Caligula 55). Maar zo bont als Heliogabalus had nog niemand het gemaakt, en in de oudheid zou hij niet meer overtroffen worden.

Heliogabalus was afkomstig uit Syrië en heette eigenlijk Varius Avitus Bassianus. Hij dankte zijn naam aan de Syrische zonnegod El-agabal ('Heer van de Berg'), van wie hij al op jonge leeftijd priester was geworden. Door allerlei intriges van zijn familie, vooral zijn grootmoeder, kwam hij uiteindelijk in Rome op de troon

terecht. De rust en vrede die het Romeinse Rijk gedurende de tweede eeuw had gekend was in de derde eeuw soms ver te zoeken. In de paar jaar dat Heliogabalus aan de macht was, droeg hij het zijne bij aan de chaos. Om het openbaar bestuur maakte hij zich niet bijzonder druk, en voorzover hij er wat aan deed, werd het een farce. Volgens de schrijver van zijn biografie selecteerde hij voor belangrijke taken vooral verdorven lieden en mannen met opvallend grote edele delen.

Meer zorg had Heliogabalus voor de godsdienst. Hij deed bijzondere moeite om 'zijn' zonnegod tot oppergod te maken en voerde diens cultus in Rome met veel nadruk in. Rome had overigens wel meer goden uit het oosten zien komen en die zonder veel problemen in het bestaande systeem geïntegreerd. Ook Elagabal kon er dus wel bij, lijkt het, en van serieus verzet was dan ook geen sprake. (Alleen godsdiensten zoals het christendom, met zijn claims op exclusiviteit en absolute waarheid, waren voor het antieke Rome een probleem.)

Maar bovenal richtte Heliogabalus zich op zijn eigen luxe leven. Ongetwijfeld kon hij als keizer een comfortabel, zorgeloos bestaan leiden. Maar als we de bronnen mogen geloven deed hij er alles aan om het nog weelderiger, extravaganter en uitzinniger te maken dan iemand ooit voor mogelijk had gehouden. De voorbeelden van weeldezucht en decadente uitpattingen die op zijn naam staan zijn indrukwekkend. Zwembaden vol wijn, vierspannen van olifanten, banketten van tweeëntwintig gangen, practical jokes met leeuwen en luipaarden: niets was hem te gek.

Evenmin vertoonde hij Romeinse deugden als het om seks ging. De jonge Heliogabalus verkende ook hier, letterlijk, alle mogelijke grenzen. Dat hield onder meer in dat hij zich op de meest liederlijke wijze vergooide en vergreep aan alles en iedereen, zo beschrijven de bronnen ons met onverholven fascinatie. Een keizer die zich openlijk uitkleedde, poseerde als de godin Venus en zich zo liet nemen door potige kerels, of die zijn voornaamste edelen zomaar vroeg of ze nog wel eens een nummertje maakten -- zoiets had Rome zelfs onder Caligula en Nero niet mee hoeven maken.

Het is nauwelijks verbazend dat het bewind van Heliogabalus maar een jaar of vier duurde. Het verzet tegen hem was misschien niet eens ingegeven door zijn persoonlijke uitpattingen. Veeleer zullen het zijn falende bestuur en zijn buitensporige beslissingen zijn geweest waardoor hij zich onmogelijk maakte. Zijn lot was dat van vele andere keizers: men greep de wapens, slachtte de gehate machthebber af en deed alles in de ban wat aan hem herinnerde. Tragisch was het voor Heliogabalus dat hij zijn ver ontwikkelde plannen voor een 'luxe zelfmoord' (satijnen strop, te pletter springen op goud en juwelen) niet heeft kunnen verwezenlijken.

Het beeld dat we van zijn schrikbewind krijgen is verbijsterend. Zijn luxezucht en seksuele fantasie kenden geen

grens of maat, en in zijn gebrek ~~aan~~ verantwoordelijkheid, zijn bandeloosheid en grilligheid overtrof hij alle andere keizers, als we de bronnen geloven.

Als we de bronnen tenminste mogen geloven. Dit algemene voorbehoud geldt hier misschien meer dan voor enig ander literair werk uit de oudheid. Want de laat-antieke levensbeschrijving van Heliogabalus, die in deze uitgave is vertaald, maakt deel uit van de zogeheten *Historia Augusta*, een verzamelwerk van twijfelachtig historisch allooi. Het gaat om een serie van dertig keizerbiografieën van Hadrianus tot Numerianus (de periode van 117 tot 285), die op naam staat van een zestal verschillende schrijvers. Het geheel is duidelijk bedoeld als vervolg op *Keizers van Rome* door Suetonius, die tot en met keizer Domitianus was gekomen (de keizers Nerva en Trajanus waren ooit wellicht vertegenwoordigd in de *Historia Augusta*, die dan met het jaar 98 moet zijn begonnen). Anders dan het werk van Suetonius lijkt de *Historia Augusta* vaak weinig accuraat en betrouwbaar. Zo worden er redevoeringen, brieven en andere 'documenten' opgenomen die niet authentiek zijn, feiten gegeven die niet kloppen en tal van anekdotes gedebiteerd die op niets anders berusten dan roddels en sensatieverhalen.

De hele collectie wordt door veel geleerden tegenwoordig gezien als één grote vervalsing. De zes verschillende 'auteurs', Aelius Spartianus, Julius Capitolinus, Vulcacius Gallicanus, Aelius Lampridius, Trebellius Pollio en Flavius Vopiscus zouden allemaal schuilnamen zijn voor misschien maar één schrijver, die ons op alle mogelijke manieren zand in de ogen strooit. Sommige beschrijvingen, zoals het leven van Hadrianus, lijken nog vrij helder en gebaseerd op goede bronnen. Maar in andere zijn waarheid en objectiviteit ver te zoeken en is eerder sprake van een troebel mengsel van feit en fictie, zo niet erger.

De *Historia Augusta* geeft voor te zijn geschreven in de tijd van keizer Constantijn (begin vierde eeuw), maar ook dat is vermoedelijk een bewuste misleiding. Eerder valt te denken aan een datum laat in de vierde eeuw. De meeste deskundigen houden het op de periode rond 395.

Dat roept natuurlijk de vraag op naar het doel van zo'n mystificatie en falsificatie. Die vraag is, uit de aard der zaak, nog moeilijker te beantwoorden. Een enkele geleerde zoekt het in de richting van 'heidense propaganda', die in een christelijke tijd (na 313 was het christendom feitelijk de voornaamste godsdienst) alleen nog zeer indirect mogelijk was. Veel anderen vinden zelfs zo'n strekking te veel eer voor de *Historia Augusta*, en zien er niets in dan een product van pure sensatiezucht: triviale lectuur van een minderwaardig talent voor een diep gezonken lezerspubliek.

Voorals historici zitten intussen lelijk in hun maag met deze bonte verzameling biografieën. Steeds komen zij in de verleiding

om het nogal overvloedige materiaal te gebruiken, eens te meer omdat er voor de beschreven periode niet veel bronnen zijn. Maar telkens stuiten ze weer op het fundamenteel onbetrouwbare karakter van de teksten, waardoor ze als historische bron eigenlijk onbruikbaar zijn. De *Historia Augusta* levert uiteindelijk niet veel materiaal op over de historische keizers, hooguit over hun laat-antieke beeldvorming.

Gelukkig zijn niet alle lezers historici die op zoek zijn naar de waarheid. Literair gezien doet de historische waarde er in feite niet toe, zolang we maar een goed of sappig verhaal te lezen krijgen. Wie zich wil verlekken aan bizarre details en boosaardige achterklap, of gefascineerd is door luxe en decadentie, kan in de *Historia Augusta* en zeker in 'Het schandelijke leven van Heliogabalus' voldoende interessants vinden.

Zoals Heliogabalus behoort tot de meest buitenissige keizers van Rome, zo is zijn levensbeschrijving in de *Historia Augusta* een van de meest vreemde in de collectie. De tekst (zogenaamd geschreven door Aelius Lampridius) is een ratjetoe: de historische waarde is sterk wisselend (alleen de passage 13-17 geldt als bruikbaar materiaal), de compositie slordig, de stijl rammelig. Er is maar één goede reden om de tekst serieus te nemen: als oefening in het bedenken en opsommen van exotische details en staaltjes van luxe en decadentie. Het seksuele gebied blijft, jammer genoeg of gelukkig, enigszins onderbelicht, al staan er hier en daar enkele welgekozen details om de fantasie te prikkelen.

Misschien is 'zinnenprikkeling' wel het voornaamste doel van deze tekst geweest. De wat plichtmatige uitingen van verontwaardiging over de keizer kunnen niet verhelen dat de schrijver zich ook heeft kunnen uitleven: met zichtbaar genoegen geeft hij de vele details over 's keizers liederlijke levenswandel.

Veel van de bijzonderheden gaan terug op topoi (vaste items of patronen) uit oudere keizerlevens, zoals ook het basisschema van de biografie uit Suetonius is overgenomen ('leven en daden', gevolgd door specifieke details over persoonlijke eigenschappen en prestaties, en over het levenseinde). Wie Suetonius' beschrijvingen van Caligula en Nero kent, zal dan ook geregeld elementen herkennen. Hier en daar lezen we ook wel gegevens die mogelijk kloppen, althans te verenigen zijn met wat we aan schaarse andere bronnen over Heliogabalus hebben (vooral Cassius Dio en een paar bladzijden bij Herodianus). Een kuis en ingetogen bestaan heeft Heliogabalus vast en zeker niet geleid.

Door de concentratie op weelde en luxe keren in bepaalde details ook aloude punten van kritiek en satire terug. Tirades tegen luxe kende Rome al ten tijde van de oude Cato (ca. 200 v. Chr.) en die vormen een rode draad door de hele heidense en christelijke Latijnse literatuur. Zo zijn er moeiteloos parallellen te vinden voor

het vermelden van allerlei extravagante spijzen en ‘nagebootst voedsel’, voor paradoxale bouwactiviteiten en verspilling van staatsgeld.

Wie de biografie leest zal verder een ware obsessie voor de naam Antoninus opvallen: Heliogabalus noemt zich wel Antoninus, maar is geen Antoninus, hoewel hij dat wel zou willen, waardoor hij die naam bezoedelt, enzovoorts. Tot in de laatste regels van de eigenlijke beschrijving komt de auteur telkens weer terug op die al dan niet juiste naam. Je kunt hierin serieuze intenties zien of juist een gebrek aan intellectuele diepgang. Maar het is ook denkbaar dat dit ‘terugkerende thema’ bedoeld is als een pesterige knipoog.

Hoe dit ook alles zij, ‘Het schandelijke leven van Heliogabalus’ laat zich het best genieten als een stuk antieke fictie met een tijdloos karakter. Nergens in de antieke literatuur staat zoveel ‘schandelijke weeldezucht’ bij elkaar.

Geen wonder dat uitgerekend deze tekst in later tijden zoveel belangstelling genoot, zij het veelal in het verborgene. De decadente schrijver J.-K. Huysmans laat in zijn roman *À rebours* (‘Tegen de keer’, 1884) de hoofdpersoon mijmeren over het markante contrast tussen de extreem strenge kerkvader Tertullianus en zijn tijdgenoot Heliogabalus, ‘de wonderlijke hogepriester uit Emessa’, die model staat voor ‘de zwijnerij van het heidendom’. Niet veel later schreef Louis Couperus *De Berg van Licht* (1905), een lijvige roman, waarin Heliogabalus zeer uitgebreid aan bod komt, en die in belangrijke mate geënt is op de antieke levensbeschrijving in de *Historia Augusta*, getuige de vele overgenomen details.

Deze Latijnse tekst werd niet eerder in het Nederlands vertaald. Misschien bleef dit achterwege uit schaamte over de inhoud, die haaks staat op de ‘verhevenheid’ en ‘maat’ waarmee de klassieken tot voor kort werden vereenzelvigd, misschien uit aarzeling over de historische status van de tekst, misschien ook simpelweg uit onbekendheid ermee. De schaamte over de tekst is intussen wel verdwenen, evenals het vooroordeel over ernst en voorbeeldigheid van antieke literatuur, of het idee dat alleen historisch betrouwbare bronnen aandacht verdienen. Hopelijk zal nu ook de onbekendheid voor een deel kunnen verdwijnen.

Voor de vertaling maakte ik gebruik van de nieuwste tekstuitgave in de Franse Budé-reeks: *Histoire Auguste, Tome III, 1: Vies de Macrin, Diaduménien, Héliogabale*, ed. Robert Turcan, Paris 1993. Deze uitgave bevat ook een goede Franse vertaling en nuttige filologische, literaire en historische aantekeningen. Wie zich verder in de tekst wil verdiepen kan het beste in deze Franse uitgave terecht. Een oudere tekstuitgave met enigszins verhullende Engelse vertaling is te vinden in de Loeb-serie: *Scriptores Historiae*

Augustae (deel II), ed. David Magie, Cambridge Mass./London 1953 (meermaals herdrukt, onder meer in 1980). Een Nederlands artikel over de keizerbiografieën van Suetonius en de *Historia Augusta* is: D. den Hengst, 'De Romeinse keizerbiografie', in: *Lampas* 17, 1984, 367-380. De roman van Huysmans is in Nederlandse vertaling uitgegeven door Athenaeum -- Polak & Van Gennep (laatste herdruk 1987). Couperus' roman *De berg van Licht* is nog herdrukt in 1997.

Over de historische Heliogabalus bestaat niet veel secundaire literatuur. Bovendien zijn de weinige beschikbare studies veelal slecht leesbaar door een openlijk vertoon van morele verontwaardiging, een overdosis psychoanalyse, of erger nog: een combinatie van beide. Nog redelijk genietbaar is: Robert Turcan, *Héliogabale et le sacre du soleil*, Paris 1985.

Bij het vertaalwerk ben ik zeer geholpen door enkele meelezers. Stephan Mols en Marco Balvers leverden me bruikbare opmerkingen bij de vertaling, en Daan den Hengst bij het nawoord. Natuurlijk zijn zij niet verantwoordelijk voor het resultaat. In een exotische tekst als deze blijven onvermijdelijk onzekere of discutabele punten staan. Voor leugens en onwaarheden in het origineel moet ik natuurlijk verwijzen naar de onbekende auteur.

Vincent Hunink